

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΗ ΜΕΛΟΥΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤ. ΙΣΤΟΡΙΑ.— Περὶ τοῦ τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ περιορισμοῦ¹ ἐν τῇ χρήσει τοῦ ὄρου «Ἐπίσκοποι καὶ Διάκονοι» καὶ τῆς σημασίας του διὰ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν πηγῶν τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας, ὑπὸ Γερασ. Ἰ. Κονιδάρη*. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Σωκρ. Κουγέα.

Τὸ ἀνωτέρω σημαντικὸν φιλολογικοῖστορικὸν πρόβλημα οὐδέποτε ἐτέθη ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν κρισίμων προβλημάτων, ἅτινα συναπαρτίζουσι τὸ μέγα πρόβλημα τῆς φερομένης, ἐν τῇ Προτεσταντικῇ κυρίως ἱστορικῇ καὶ θεολογικῇ γραμματείᾳ, διαφορᾶς μορφῶν ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς Ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας (34 - 156 μ.Χ.).

Ἡ τοιαύτη τοποθέτησις προκύπτει ἐμμέσως καὶ ἄρα οὐχὶ σαφῶς, ὡς τίθεται ἐν τῇ μετὰ χεῖρας μελέτῃ, ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἡμετέρας, τελικῶς τετρατόμου, ἐρεύνης, ὡς ἐξετέθη αὕτη, ἐν γενικαῖς βεβαίως γραμμαῖς, εἰς τὴν προηγουμένην ἀνακοίνωσίν μου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, τῇ 17ῃ Μαΐου 1956².

Ἡ διερεύνησις καὶ ἀποσαφήνισις τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ μεγάλου προβλήματος καθίσταται ἀναγκαία, διότι δὲν εἶναι εἰς πάντας ἀμέσως νοητὴ ἡ μέθοδος καὶ ἡ δοθεῖσα λύσις εἰς τὸ περιμάχητον πρόβλημα, περὶ τῶν ἀρχικῶν μορφῶν τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας τῶν δύο πρώτων αἰώνων. Ἡ ἀποσαφήνισις καὶ πλήρης κατανόησις τῆς δοθείσης λύσεως εἶναι φυσικὸν ν' ἀπασχολῇ τὸν ἐρευνητὴν, ὁ ὅποιος ἐπιθυμεῖ νὰ καταστήτῃ εὐληπτον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐργώδους καὶ μακροχρονίου ἐρεύνης του, περὶ ἧς ὑπάρχουσιν εὐμενεῖς κρίσεις καὶ ζήνων εἰδικῶν³.

* G. I. KONIDARIS, Über die örtliche und zeitliche Beschränkung im Gebrauch des terminus technicus «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» und deren Bedeutung zur Lösung der Quellenprobleme der Verfassung des Urchristentums.

¹ Περὶ τοῦ τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ περιορισμοῦ τῶν χαρισματούχων ἐν τῇ ἀρχικῇ Ἐκκλησίᾳ θὰ διαλάβωμεν εἰς ἄλλην μελέτην.

² Πρακτ. Ἀκαδ., τόμ. 32 (1957) σ. 17 - 45. Ταύτης ἐγένετο 2α ἐκδοσις, ἐπηξηγημένη καὶ βελτιωμένη. Περίληψις τοῦ κειμένου τούτου ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Kanonische Abteilung τοῦ περ. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 1958 (σελ. 337 - 342). Ταύτης ἐγένετο μετάφρασις γαλλιστί (Θεολογία, ἔτ. 1957) καὶ ἀγγλιστί ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀκαδ. Ἀθ. 32 (1957) σ. 45-51.

³ Bulletin τοῦ Πανεπιστ. τοῦ Harvard (Divinity School) τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν (1958, σελ. 206). Κρίσις ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν «Theologische Revue», (No 5/6 1959, σελ. 258). Ἐνδιαφέρον ἐπέδειξαν εἰς τὰ Πανεπιστήμια: τοῦ Innsbruck (Prof. Gaechter), τοῦ Münster, ἐνθα ἡ ἀνακοίνωσις συνεζήτηθη εἰς τὸ Φροντιστήριον τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας, τοῦ Sibiu (Ρουμανία) διὰ τοῦ Καθηγ. τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας Dr. Milan Sesan, τοῦ Harvard διὰ τοῦ Καθηγ. τῆς Ἐκκλ. Ἱστορίας G. Williams, τοῦ Μονάχου διὰ τῶν Καθηγ. Schmaus καὶ Mörsdorf, τοῦ Δουβλίνου διὰ τοῦ Καθηγ. Hartford.

Ἐν τῇ προσπαθείᾳ ὁμως ταύτῃ καὶ ὡς ἀνάγκη προέχει καὶ ἡ ἀπλούστευσις τῆς τε παραστάσεως καὶ τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος.

Ἄναμφιβόλως δὲ ἡ ἀπλούστευσις τοῦ προβλήματος περὶ τῶν μορφῶν τοῦ ἀρχεγόνου πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐπιστημονικὴ ἀναγκαιότης. Ἀπὸ τὰ καίρια σημεῖα τοῦ προβλήματος εἶναι ἡ ἀρχαιότης τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ καὶ ἡ βαθμιαία διαμόρφωσις τῆς εἰδικῆς δικαιοδοσίας του¹. Ἡ ἀπλούστευσις τοῦ προβλήματος τὰ μέγιστα συμβάλλεται εἰς τὴν κατανόησιν τῆς δοθείσης λύσεως καὶ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ἐπισκόπου, περὶ οὗ βραδύτερον θὰ γίνῃ εὐρὺς λόγος (εἰς τὸν β' ἢ γ' τόμον τῆς ἐρεῦνης).

Τὸ πρῶτον καίριον σημεῖον περιλαμβάνει, εἰς τὸν πυρῆνά του, τὸ ἐξῆς αἰνιγματικόν, μέχρι πρό τινος, ζήτημα: Ποῦ κεῖται ὁ Ἐπίσκοπος εἰς τὰς ἀρχεγόνους μορφὰς τοῦ πολιτεύματος, αἵτινες εἶναι (ἐκτὸς βεβαίως τοῦ Ἰγνατίου) αἱ ἐξῆς δύο:

οἱ Πρεσβύτεροι ² ἢ	Ἐπίσκοποι
	καὶ
	Διάκονοι

ὅπου δηλαδὴ ἐν ταῖς πηγαῖς μνημονεύονται συνήθως οἱ εἰρημένοι ὄροι, οἱ ὅποιοι καὶ ἔδωκαν τὴν βᾶσιν τῆς Προτεσταντικῆς θεωρίας περὶ συλλογικῆς διοικήσεως τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων.

Ὅθεν ἀποβαίνει ἀναγκαῖον νὰ ἴδωμεν πῶς ἀπλουστεύεται τὸ ἡμέτερον πρόβλημα εἰς τὴν ἔρευναν καὶ πῶς κατέστη, ἀκριβῶς διὰ τῆς ἀπλουστεύσεως ταύτης, δυνατὴ ἡ λύσις του, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τοὺς δύο, ὡς ἄνω, μνημονευομένους ὄρους.

Ἡ ἀπλούστευσις τοῦ προβλήματος συντελεῖται α) διὰ τῆς ἀποδείξεως, 1) ὅτι ὑπῆρξε περιορισμένη τοπικῶς καὶ χρονικῶς ἡ χρῆσις, ὡς διπλοῦ τεχνικοῦ ὄρου, τοῦ «Ἐπίσκοποι καὶ Διάκονοι», καὶ 2) ὅτι ὑπῆρξεν εἰδικωτέρα καὶ δευτερεύουσα ἡ χρῆσις αὐτοῦ διὰ τὸ ἔθλον Ἱερατεῖον (Φιλιππησίους Παύλου, Διδαχὴν, Α' Κλήμεντος κλπ.). 3) Τούναντίον ὑπῆρξεν εὐρεῖα καὶ πλουσιωτέρα ἡ χρῆσις, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τελικῶς ἐπεκράτησε τοῦ ὄρου «οἱ Πρεσβύτεροι».

Α) Ἀπόδειξις τῆς πρώτης καὶ δευτέρας θέσεως οἱ Ἐπίσκοποι - διάκονοι.

¹ Δὲν ἀπασχολεῖ ἡμᾶς ἐνταῦθα οὔτε τὸ θέμα τῆς χειροτονίας - χειροθεσίας, οὔτε τὸ τῆς ὑπερσίας καὶ δικαιοδοσίας (Jurisdiction), διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ εἰδικὴν κεφαλαιώδη ἔρευναν, γενομένην ἐν μέρει ὑπὸ πολλῶν ἐν οἷς καὶ τοῦ Dix. Τὸ περὶ δικαιοδοσίας θὰ περιληφθῇ εἰς προσεχῆ τόμον. Τοῦτο ὁμως διαπραγματεύομαι ἐν μέρει ἐν τῇ ἀνακοινώσει τοῦ Μονάρχου τοῦ 1960 (ὑπὸ ἐκτύπωσιν ἐν Münchener Theol. Zeitschrift).

² Διατί προηγεῖται ὁ ὄρος «οἱ πρεσβύτεροι» θὰ τὸ ἴδωμεν κατωτέρω. Διατί ὁμως δὲν μνημονεύονται συνήθως οἱ διάκονοι ἔχει λεχθῆ πολλᾶκις. Δὲν ἤσκουν διοίκησιν οὐδὲ αὐτοτελεῖ ἱερατικὴν λειτουργίαν.

α) Ὁ ὄρος «ἐπίσκοποι» ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἐν Ἐφέσῳ, ὡς δευτερεύων τίτλος τῶν πρεσβυτέρων¹ καὶ δὲν φαίνεται, ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ποτὲ ἀνατολικῶς τῆς πόλεως ταύτης. Ταῦτά εἶπιν ἀποφασιστικῆς σπουδαιότητος διὰ τὴν ἔρευναν.

Πράγματι δὲ ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν πηγῶν τῆς Ἀποστολικῆς καὶ Μεταποστολικῆς ἐποχῆς, ἤτοι κειμένων ἐν συνόλῳ 24 (11 Ἀποστ. καὶ 13 Μεταποστολικῆς. Πρβλ. Α' τεῦχος ἡμ. ἔργου, 1956, σ. 288-295) μόνον εἰς δύο εὔρηται ὁ διπλοῦς ὄρος μόνος, ἤτοι πρῶτον, εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους (I, 1) ἐπιστολὴν τοῦ Ἀπ. Παύλου, γραφεῖσαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 59/61 ἀπὸ Ρώμης, ἔνθα ἀναγινώσκωμεν «σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνις» καὶ δεύτερον, εἰς τὴν «Διδαχὴν», γραφεῖσαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 90-130, τὸ βραδύτερον, ἐν Αἰγύπτῳ². Ἐν αὐτῇ ἀναγινώσκωμεν τὴν προτιροπὴν χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ διακόνων (κεφ. 15).

Ἄρα μόνον εἰς τὰς περιοχὰς Φιλιππων καὶ Αἰγύπτου ἔχομεν, ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν πρώτην περιοχὴν μέχρι τοῦ 100 περίπου (;), διότι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πολυκάρπου ἔχομεν εἰς Φιλίππους τὸ: «Πρεσβύτεροι καὶ Διάκονοι»· ἀλλ' ἐπὶ μακρότερον ἴσως χρόνον εἰς τὴν Αἰγύπτου τὴν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν του, ὡς *terminus technicus*: Ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι.

Ἐνταῦθα, λοιπόν, ἔχομεν χρονικὸν περιορισμόν, διότι ἡ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολὴ τοῦ Πολυκάρπου (110 μ.Χ.), ἔνθα γίνεται λόγος περὶ

πρεσβυτέρων

καὶ

διακόνων,

¹ Πράξ. 20, 17 ἔξ. καὶ 28. Ὁ Παῦλος διερχόμενος ἐξ Ἀσίας προσεκάλεσεν εἰς Μίλητον τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐφέσου, πρὸς οὓς εἶπε, μεταξὺ ἄλλων, «προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν». Εἶναι, καθ' ἡμᾶς, προφανές, ὅτι ὁ Παῦλος πληροφορεῖται, ὅτε ἀπεβιβάσθη εἰς Μίλητον, ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ὁ ἐθνικῆς προελεύσεως τίτλος «ἐπίσκοποι», δι' ὃ καὶ τὸν χρησιμοποιεῖ, προσαρμύζων εἰς τὸ πνεῦμα τῆς νέας θρησκείας καὶ λέγων «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν» Ὁ W. BEYER (das N. T. Deutsch 5, Apostg. σ. 124) ὀρθῶς λέγει «Bischöfe» nennt der Apostel die Ältesten der Gemeinde, wie Phil. I, I, πρβλ. καὶ SCHLATTER, Die Apostelgeschichte 5, σ. 251.

² Διὰ λόγους φιλολογικῶν καὶ οὐσιαστικῶν (τοῦ πολιτεύματος) καὶ ἱστορικῶν ἀποκλείω τὴν συγγραφὴν τῆς Διδαχῆς ἐν Συρίᾳ (πρβλ. τὸ Α' τεῦχος τοῦ Α' τόμου, σελ. 287 ἢ 71-73 τοῦ ἀνατύπου), ἅτε μὴ ὑπαρχούσης οὐδὲ ἐνδείξεώς τινος ἐν τῷ κειμένῳ, ἀφορώσης εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἀλλ' οὔτε ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τῶν χριστιανικῶν φιλολογικῶν ἢ ἱστορικῶν δεδομένων τῆς περιοχῆς.

δεικνύει, ὅτι πιθανῶς πρὸ τοῦ 100 ἀντικατεστάθη, ἐξ ἐπιδράσεως Μικρασιατικῆς, (Πολυκάρπου) ἢ ἐξετοπίσθη ὁ ὅρος

«οἱ ἐπίσκοποι»,

ἴσως δὲ καὶ ἕνεκα τῆς ἀρξαμένης διαφόρου χρήσεως ἐν Ἀνατολῇ (Ἰγνάτιος Ἀντιοχείων¹, παρ' ᾧ «ὁ ἐπίσκοπος» καὶ «οἱ ἐπίσκοποι» χρησιμοποιοῦνται ἐν ἄλλῃ, τ.ἔ. ἐν τῇ σημερινῇ ἐννοίᾳ). Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲν ὑπάρχει ἔνδειξις χρησιμοποίησεως μετὰ τὴν Διδαχὴν (ἦτοι μετὰ τὸ 130 μ.Χ.) τοῦ ὅρου «οἱ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» ἢ μόνον τοῦ «ἐπίσκοποι». Κατ' ἀκολουθίαν τὰ 2 οὐσιώδη συμπεράσματα περὶ τῆς χρήσεως τοῦ διπλοῦ ὅρου

«ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι»

εἰς περιορισμένον χωρὸν καὶ χρόνον ἐν Φιλίπποις καὶ Αἰγύπτῳ, προστίθεμεν καὶ εἰς τὰ ἕτερα 2 οὐσιώδη πορίσματα τῆς προηγηθείσης ἀνακοινώσεως, καθ' ἣν 1) ὁ εἰρημένος τεχνικὸς ὅρος ἦτο δευτερεύων, πρὸς παράστασιν τοῦ ὅλου Ἱερατείου ἐν τῇ Δύσει καὶ 2) τοῦναντίον ἐτύγχανεν εὐρεῖα ἢ χρήσις τοῦ κυρίου καὶ ἐπικρατήσαντος ταχέως ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι».

Β. Ἀπόδειξις τῆς τρίτης θέσεως: Εἰς τὰς πηγὰς τῆς «Ἀποστ. καὶ Μεταποστολικῆς ἐποχῆς εὐρίσκομεν, ὅτι ὁ ὅρος

«οἱ πρεσβύτεροι» ἐπεκράτει

- 1) ἐν Ἱεροσολύμοις (Πράξ. 21, 18 Ἰάκωβος καὶ οἱ πρεσβύτεροι) καὶ
- 2) Ν.Α.Μ. Ἀσία (Πράξ. καὶ Ποιμαντορικαί: Α' Τιμ. καὶ Τίτον)
- 3) ἐν Ἐφέσῳ²
- 4) ἐν Κρήτῃ³

¹ Ἡ σύγχρονος χρήσις καὶ ταύτισις τῶν ὀρων «ἐπίσκοποι» καὶ «πρεσβύτεροι» εἰς πολλὰς περιοχάς, δυτικῶς τῆς Ἐφέσου, δὲν δύναται νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ, ἕνεκα τῶν δύο μαρτυριῶν τῆς χρήσεως ἐν Ἐφέσῳ καὶ Φιλίπποις κατ' ἀρχήν. Οἱ σύγχρονοι τοῦ Πολυκάρπου Φιλιππησιοὶ πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶχον δεχθῆ τὴν χρήσιν τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι», ἐὰν δὲν ἦτο ἐν ὀρισμένη περιπτώσει ταυτόσημος πρὸς τὸ ἐπίσκοποι; (Ἴδε ἀνακοίνωσιν περὶ τῆς τετραπλῆς χρήσεως τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι» ἐν σελ. 25-27 τῶν Πρακτικῶν Ἀκαδημίας, ἔτ. 1957). Ὁ ὅρος «πρεσβύτεροι - ἐπίσκοποι» κατέστη, λοιπόν, εἰς τινὰς περιοχὰς τῆς Δύσεως δηλωτικὸς διὰ τὸ *συναμφοτέρον*.

² Οὐσιωδέστερον εἶναι τί συνέβη ἀπὸ τοῦ 64 μ.Χ. εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἐφεσον καὶ τὴν Ρώμην, ἔνθα ἔδρασαν ὁ Παῦλος καὶ οἱ Χαρασματοῦχοι, παρὰ τὸ τί λέγουσιν οἱ ἐρμηνευταὶ περὶ τῆς ἐννοίας τῶν σχετικῶν χωρίων τῶν Ποιμαντορικῶν ἐπιστολῶν

³ Τὰ εἰδικὰ πάντως προβλήματα, ἅτινα θέτουσιν αἱ Ποιμαντορικαὶ ἐπιστολαὶ καὶ ἡ πρώτη χρήσις τοῦ ὅρου «οἱ ἐπίσκοποι» ἐν Ἐφέσῳ καὶ εἶτα ἐν Κρήτῃ, δεόν νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν τῷ πλαίσιῳ τῆς ὅλης ἐρευνῆς καὶ τῶν γενικῶν αὐτῆς ἀρχῶν. Φυσικῶς τῆς λόγῳ καὶ τὸ ἐθνικῆς προελεύσεως ὑλικὸν τῶν ἐπιγραφῶν διὰ τὴν χρήσιν τοῦ ὅρου «οἱ ἐπίσκοποι» ἢ «ὁ ἐπίσκοπος» ἐν ταῖς περιοχαῖς Συρίας, Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Κρήτης δεόν νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν, ἀλλὰ οὐσιῶδες εἶναι τὸ ἔργον, ὅπερ ἐπετελεῖ ὁ π ρ ο ε σ τ ὠ ς

5) ἐν Βιθυνίᾳ κατὰ τὴν Ἀποστ. ἐποχὴν, ἐνθα ἐπεκράτει μόνον τό: «οἱ πρεσβύτεροι» καὶ ὁ σπουδαιότερος ὄρος «συμπρεσβύτερος» (ἐν Α΄ Πέτρ. 5,1)

6) ἐν Φιλίπποις (Πολυκάρπου πρὸς Φιλιππησίους)

7) ἐν Ρώμῃ (Α΄ Κλήμεντος, Β΄ Κλήμεντος, Ποιμὴν Ἐρμᾶ) καὶ

8) ἐν Ἑλλάδι (Α΄ Κλήμεντος). Ἐπικρατεῖ λοιπὸν καὶ ὀριστικοποιεῖται. Ταῦτα ὁδηγοῦν ἡμᾶς εἰς τὴν δυνατότητα ν' ἀπλοποιήσωμεν τὸ πρόβλημα καὶ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἔχομεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν καὶ νὰ ζητήσωμεν τὸ περιεχόμενον οὐχὶ τοῦ εἰς τινὰς περιοχὰς καὶ διὰ περιορισμένου χρόνου διάστημα ἰσχύσαντος διπλοῦ ὄρου

«οἱ πρεσβύτεροι—ἐπίσκοποι»

ἀλλὰ τοῦ μόνου καὶ ἀνιγματικοῦ ὄρου

«οἱ πρεσβύτεροι»

οὗτινος ὁμως ἀπεκαλύψαμεν τὴν ἐν ταῖς πηγαῖς τετραπλῆν χρῆσιν (πρβλ. Πρακτ. Ἀκαδ., ἔτ. 1957 καὶ νῦν εἰς 2αν ἔκδοσιν, ἐν Ἀθήναις 1959).

*

Ἄναμφιβόλως δυνάμεθα νῦν εὐκόλως νὰ παρακολουθήσωμεν χρονολογικῶς τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ *μικρόρον πορείαν καὶ ἐπικράτησιν, ὡς καὶ τὴν τετραπλῆν χρῆσιν*, τοῦ ὄρου «οἱ πρεσβύτεροι» ἀπὸ τῷ 34 μ.Χ. μέχρι τοῦ τέλους τοῦ β' αἰῶνος ἐν τῇ Δύσει καὶ μέχρι περίπου τῶν ἀρχῶν τοῦ β' αἰῶνος ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

1) Οὕτω, μετὰ τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ ὄρου «οἱ πρεσβύτεροι» ἐν Ἱεροσολύμοις (Πράξ. 11,30, 15,2 καὶ 23 ὡς καὶ 21,18), ἐνθα οἱ πρεσβύτεροι, παρουσιαζόμενοι αἰφνιδίως ἐν τῇ διηγῆσει τοῦ Λουκᾶ, πρὸ τοῦ ἔτους 42 μ.Χ., ἐμφανίζονται μετέχοντες τῆς αὐθεντικῆς διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἀποστόλων, ἔχομεν τὴν χειροτονίαν περὶ τὸ 42/43 (;) πρεσβυτέρων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ν.Α. *Μικρᾶς Ἀσίας*. Πρόκειται περὶ τῆς κατὰ τὴν πρώτην ἀποστολικὴν ὁδοπορίαν τοῦ Βαρνάβα καὶ Παύλου εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας: Λύστραν, Δέρβην, Ἰκόνιον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, χειροτονίας μονίμων λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας. «Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς κατ' ἐκκλησίαν πρεσβυτέρους, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν παρέθετο αὐτοῖς τῷ Κυρίῳ εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν», ὡς λέγει ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι (14, 23 - 24)

ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Διὰ τοῦτο δὲν δύναμαι ν' ἀποδώσω μεγάλην ἢ πρωτεύουσαν σημασίαν εἰς τὰ κείμενα τοῦ Qumran (πρβλ. ΧΑΣΤΟΥΠΗΝ, ἐν Πανηγυρικῷ τόμῳ Ἀλιβιζάτου, 1958, σελ. 144 - 145), διότι ταῦτα εἶναι ἀνεπαρκῆ διὰ νὰ στηρίξουν ἐπίδρασιν οὐσιώδη ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λειτουργήματος τοῦ Ἐπισκόπου, ὅπερ ἀπέβη, ἐνωρίτατα, κεντρικὸν ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ τῇ διοικήσει τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ἐν τῇ κοινότητι τοῦ Qumran.

2) Ο Παῦλος ἐπιστρέφων ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τὸ 51 μ.Χ. κατήνησεν εἰς Ἐφεσον (Πράξ. 18, 19) ἀπ' ὅπου, παραμείνας καὶ κηρύξας ἐπ' ἐλάχιστον, ἀνεχώρησεν εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, ὅθεν ἀνῆλθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐκεῖθεν, ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ ἐξῆλθε, διερχόμενος καθεξῆς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, στηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς (Πράξ. 18, 22 - 23). Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἔδρασε τὸ πρῶτον ὁ Ἀπολλῶς εἰς Ἐφεσον, ἔνθα προσείλκυσε τοὺς λίαν γνωρίμους ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν, οἵτινες παρέσχον ἐργασίαν τῷ Παύλῳ. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ὁμοῦς τοῦ Ἀπολλῶ εἰς Κόρινθον ἦλθεν ὁ Παῦλος εἰς Ἐφεσον (Πράξ. 19, 1), ἔνθα εὔρε μόνον «τινὰς μαθητάς» ὅθεν καὶ ἐξ ἄλλων λόγων ἠναγκάσθη νὰ παραμείνη ἐπὶ δύο καὶ πλέον ἔτη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Ἀσίας (Πράξ. 19, 10 πρβλ. καὶ 13, 11, 20, 31 Ἀ' Κορινθ. 16, 8), » ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλληνας».

Ταῦτα καλύπτουσι τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ «τοῦ χειμῶνος τοῦ 51 μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 54 μ.Χ. πιθανῶς», ὡς παρατηρεῖ ὁ Harnack (*Mission und Ausbreitung des Christentums*, ἐκδ. 4η καὶ τελευταία Leipzig 1924 I, 81 II σ. 554, 623, 734). Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο φαίνεται, ὅτι ἐγκατέστησε¹ «πρεσβυτέρους» εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἐφέσου, εἶτα δὲ ἀνεχώρησεν εἰς Ἑλλάδα, ἔνθα παρέμεινε μῆνας τρεῖς (55 μ.Χ.), ἔφθασε δὲ καὶ ἔδρασε μέχρις Ἰλλυρίας, ὡς ἔγραψεν ἀπὸ Κορίνθου (56 μ.Χ.)², ὅτε ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἡ διάκονος Φοίβη (Ρωμ., κεφ. 16), εἰς τὴν περιώνυμον ἐπιστολὴν πρὸς Ρωμαίους.

Ἐπὶ τὸν ἄρα γε τότε ἐν Κορίνθῳ, Ρώμῃ, Θεσσαλονίκῃ, Βερροίᾳ καὶ Φιλίπποις «οἱ πρεσβύτεροι»; Τὸ ἐρώτημα εἶναι εὐλογον, δεδομένου, ὅτι εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης (περὶ τὸ 50 μ.Χ.) καὶ τῆς Κορίνθου (55 μ.Χ.) ἐμφανίζονται χαρισματοῦχοι (Ἀ' Κορινθίους) ἀλλὰ καὶ μόνιμοι λειτουργοὶ ὑπὸ ποικίλα ὀνόματα παραλλήλως, οὐχὶ δὲ πρεσβύτεροι, ὡς ἐν Ἱεροσολύμοις (Ἰακώβου ἐπιστολὴ καὶ Πράξ.) καὶ Μ. Ἀσίᾳ.

¹ Ἡ ἐχειροτόνησε. Εἶναι περιέργον, ὅτι ὁ Λουκᾶς οὐδὲν λέγει περὶ τούτου, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις εἶναι εὐλογος, δεδομένου, ὅτι ὁ Παῦλος, ὁμιλῶν πρὸς τοὺς Πρεσβυτέρους τῆς Ἐφέσου, λέγει «ὁμοῦς ἐπίστασθε, ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας, ἀπ' ἧς ἐπέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, πῶς μεθ' ὁμοῦν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην». Οὐ μόνον δὲ ἡ φράσις αὕτη προϋποθέτει τὴν χειροτονίαν ἐκ μέρους τοῦ Παύλου ἢ καὶ τῶν συνεργατῶν του, ἀλλὰ καὶ ὁ στίχος; 28 «προσέχετε αὐτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμεῖς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους».

² Πρβλ. ἡμετέρας ἐρεῦνας, τεῦχος Α 1956 σ. 17 καὶ Πρακτ. Ἀκαδημίας, ἔτ. 1957 σ. 18 καὶ Β' ἐκδοσιν σ. 17. ΣΑΒΒΑ ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ, Σημειώσεις Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην, Θεσσαλονίκη 1957. σ. 240. Ἄλλ' ὁ ΒΑΣ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Κ. Δ., 1960, σ. 235 δέχεται ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 57 μ.Χ.

Στερούμενοι πηγών (περί τῶν χασμάτων ἰδὲ 2ον τεῦχος εἰσαγωγῆς ἡμετέρων ἐρευνῶν 1959, καὶ ἐν Ἑπετηρίδι Θεολ. Σχολῆς, ἔτ. 1957 - 58) εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ σημειώσωμεν τὰ ἐξῆς.

Τὸ ἀμέσως ἐπόμενον χρονικῶς κείμενον εἶναι ἡ πρὸς Φιλιππησίους τοῦ Ἀπ. Παύλου, γραφεῖσα μεταξὺ 59 - 61, ὅτε ὁ Παῦλος ἦτο φυλακισμένος ἐν Ρώμῃ¹. Ἐν ταύτῃ γίνεται λόγος περὶ «ἐπισκόπων καὶ διακόνων». Ὅθεν συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ Παῦλος, εὐρῶν ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἔφεσον καὶ τὸν ὄρον «ἐπίσκοποι» διὰ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ υἰοθετήσας τοῦτον, ἐπληροφορήθη ἐν Ρώμῃ, ὑποθέτομεν, ὅτι καὶ ἐν Φιλιπποῖς ἐχειροτονήθησαν, ἐν τῷ μεταξὺ, ἄγνωστον πῶς καὶ πότε, ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι καὶ υἰοθετεῖ τὰ γενόμενα. Ὁ Harnack (Mission I, 448 ἐξ. ὑποσημ. 1) παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι «μῖαν ἐπὶ μέρους ἔκθεσιν περὶ γενέσεως μιᾶς χριστιανικῆς Κοινότητος δὲν ἔχομεν, διότι αἱ «Πράξεις Ἀποστόλων» διηγοῦνται συνολικῶς, αἱ δὲ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου προϋποθέτουσι τὰς ἤδη γενομένας κοινότητας. Αἱ ἀπόκρυφοὶ Πράξεις εἶναι ἀχρηστοί. Ἐν τούτοις δύνανται νὰ ἐξαχθῶσι μερικὰ χαρακτηριστικὰ ἐκ τῆς Α' πρὸς Θεσσαλονικεῖς, τῆς Α' πρὸς Κορινθίους καὶ ἐκ τῶν Πράξεων... Διὰ τὴν ὀργάνωσιν οἱ πρῶτοι ἐπιστραφέντες εἰς τὸν Χ/σμὸν εἶχον σημασίαν (ἴδε τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ Β' καὶ Α' Κλήμεντος, ἐνθα, ἐν κεφ. 42, λέγεται «οἱ Ἀπόστολοι κατὰ Χώρας κηρύσσοντες... καθίστανον τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν, δοκιμάζοντες τῷ πνεύματι, εἰς ἐπισκόπους καὶ διακόνους τῶν μελλόντων πιστεῦειν». Εἴδός τι τοπικῆς διευθύνσεως εἰσηλθεν εὐθύς ἀμέσως εἰς τὰς Κοινότητας, ὡς δυνάμεθα νὰ διδῶμεν ἀπὸ τὴν Α' Θεσσ. 5, 12 ἐξῆς καὶ Φιλιπ. 1, 1. Ἀλλ' ὅτι ἰσχύει διὰ τὰς Μακεδονικὰς κοινότητας δὲν ἰσχύει, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ εἶδος τῆς ὀργανώσεως, τοῦλάχιστον ἐν ἀρχῇ, δι' ὅλας. Ἐν Γαλατία καὶ ἐν Κορίνθῳ, πιθανῶς ἐν ἀρχῇ νὰ μὴ ὑφίστατο καμμία σοβαρῶς ὀργανωμένη διευθύνσις. Οἱ ἀδελφοὶ διηυθύνοντο «ὑπὸ τοῦ Πνεύματος». Παρὰ ταῦτα ὁ ἴδιος ὁ Harnack θεωρεῖ ἐπιβεβλημένον νὰ προσθήσῃ, ὅτι ἡ ἔκθεσις τῶν Πράξεων ἐν κεφ. 14, 23 (καθ' ἣν ὁ Βαρνάβας καὶ Παῦλος «χειροτονήσαντες αὐτοῖς κατ' ἐκκλησίαν πρεσβυτέρους») πρέπει νὰ εἶναι ἀκριβής, ἐν ἀναφορᾷ πρὸς πολλὰς κοινότητας (πρβλ. ὡσαύτως Α. Κλήμ. 44), ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα, ὅτι «οἱ Ἀπόστολοι» πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἐγκατέστησαν λειτουργοὺς καὶ ὅτι οὗτοι πάντοτε ἦσαν ἐξ ἀρχῆς «πρεσβύτεροι» δὲν εἶναι ἀσφαλές. Μνημονεύεται τοῦτο εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα (Πράξ. 15, 4) καὶ εἰς τὴν Ἔφεσον, ὡς λειτουργήματα διὰ τὴν κοινότητα (Πρεσβύτεροι, οἵτινες ὠνομάσθησαν ἐπίσκοποι, 20, 28).

Καίτοι ταῦτα εἶναι ἀληθῆ, ἐν τούτοις πρέπει νὰ σημειώσωμεν, ὅτι δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν, κατὰ τινὰ τρόπον, χρονικῶς τὰ κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν καὶ εἰς

¹ Συνήθως κάμνομεν λόγον διὰ τὰ «ἐλαφρὰ δεσμά» εἰς τὸν χρόνον, τὸν ὁποῖον τοποθετοῦνται αἱ 4 ἐπιστολαὶ τῆς αἰχμαλωσίας (Φιλιμόνα, Κολασσαεῖς, Ἐφεσούς καὶ Φιλιππησίους· ἰδὲ ΑΓΟΥΡΙΑΔΟΥ, Εἰσαγωγὴν, (λιθόγραφον), ἐνθ' ἄνωτ., σ. 240).

τάς περιοχάς τῆς Δύσεως τῶν «Πρεσβυτέρων», οἵτινες ὠνομάζοντο μόνον δυτικῶς τῆς Ἐφέσου καὶ οὐδέποτε ἀνατολικῶς αὐτῆς ¹ καὶ ἐπίσκοποι. Ὅθεν προχωροῦντες περαιτέρω καὶ παρακολουθοῦντες τὴν «κατάστασιν» τῶν λειτουργημάτων καὶ τῶν χρησιμοποιοιμένων ὄρων παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς, σχετικῶς ἀσφαλῆ: ὅτι μετὰ τὴν Ἐφεσον (πρβλ. καὶ Α΄ Τιμόθεον) ἔχομεν τοὺς Φίλιππους, ἐνθα μεταξὺ 61-110 οἱ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι ὠνομάσθησαν *Πρεσβύτεροι* καὶ *Διάκονοι* (παρὰ Πολυκάρπῳ), ἤτοι ἱκανὸν χρόνον πρὸ τοῦ 100, διότι οἱ ὄροι φαίνονται σταθεροί.

² *Ἐκκλησίαι*: α) *Κρήτης καὶ Βιθυνίας*. β) *Ρώμης καὶ Κορίνθου*.—Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς *Κρήτης* ἐγκατεστάθησαν «*Πρεσβύτεροι*» (Τίτ. 5, 17, 19 καὶ 1, 5), ὠνομαζόμενοι καὶ Ἐπίσκοποι (μεταξὺ τῶν ἐτῶν 61-62). Εἶτα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς *Βιθυνίας* εὐρίσκομεν ἤδη ἐγκατεστημένους «*Πρεσβυτέρους*» πρὸ τοῦ ἔτους 64 (Α΄ Πέτρ. 5, 1).

Εἰς τὰς Ἐκκλησίας *Ρώμης* καὶ *Κορίνθου*, ὡς μαρτυρεῖται ἐν Α΄ Κλήμεντος (κεφ. 44 καὶ 45), «κατεστάθησαν» *Πρεσβύτεροι* ² μεταξὺ τῶν ἐτῶν 64-96. Οὗτοι,

¹ Τὴν παρατήρησιν ταύτην ἐκάμαμεν πολλάκις καὶ ἡ μόνη ἀντίρρησις, ἣτις ἦτο δυνατόν νὰ προβληθῆ εἶναι τῆς Διδαχῆς, ἡ ὁποία ὑπὸ τινῶν ἑρευνητῶν τοποθετεῖται ἀυθαίρετως εἰς τὴν Συρίαν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἐλλείπει οἰαδήποτε φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ θεμελίωσις τῆς ὑποθέσεως ταύτης (ἴδε ἡμετέραν ἔρευναν, τεῦχος Α΄ σελ. 65 ἐξ.) διὰ τοῦτο τὴν θεωροῦμεν ἕωλον

² Ἡ γνώμη, ὅτι πιθανῶς ὀλίγον πρὸ ἢ εὐθὺς μετὰ τὸ 64 μ.Χ. ὁ μόνιμος λειτουργικὸς θεσμὸς «τῶν πρεσβυτέρων» εἰσῆχθη εἰς Ῥώμην καὶ Κόρινθον θὰ ἰδύνατο μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν νὰ στηριχθῆ εἰς τὰ ἐξῆς δεδομένα: 1ον) εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τῇ Α΄ Κλήμεντος φαίνεται τόσον σταθερὸς ὁ θεσμὸς, ὥστε νὰ προϋποθέτῃ τὴν ἀφ' ἱκανοῦ χρόνου ἀσκησιν τοῦ λειτουργήματος, ὅπερ παρουσιάζεται ἐν τῇ γραφικῇ (ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ κεφ. 60, 17 Ἡσαίου, ἀγνώστου μεταφράσεως τῆς Π. Δ.) καὶ ἀποστολικῇ ἰδίᾳ θεμελιώσει (Θεὸς-Χριστὸς-Ἀπόστολοι: ἐπίσκοποι = πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι), ὡς ὑφιστάμενος θεῖῳ δικαίῳ 2ον) εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀπὸ Ῥώμης γραφεῖσα Α΄ Πέτρου, ὀλίγον πρὸ τοῦ 64, ὁμιλεῖ περὶ Πρεσβυτέρων ἐν Πόντῳ, ὃ δὲ συγγραφεὺς καλεῖ ἑαυτὸν «συμπρεσβύτερον» 3ον) εἰς τὴν εὐλόγον παρατήρησιν ὅτι, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς (Ἱεροσολύμων, ΝΑ Μ. Ἀσίας, Ἐφέσου, Κρήτης, Πόντου καὶ Φιλιππῶν — εἰ καὶ ἐκεῖ ὠνομάζονται ἐπίσκοποι) νὰ ἔχωσι πρεσβυτέρους, ἤτοι μονίμους λειτουργούς, καὶ νὰ μὴ ἔχη ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Κόρινθος, ἣτοι αἱ δύο μεγάλαι Ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως· τὸ γεγονός δὲ εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους, γραφεῖσαν ἀπὸ Ῥώμης (ἀνωτ., σ. 221), οὐδὲν λέγεται περὶ τῆς ὀργάνωσews τῆς αὐτόθι Ἐκκλησίας συνηγορεῖ ἴσως ὑπὲρ τῆς ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας προβαλλομένης χρονολογίας. Ὁ πρῶτος ὡς Ἐπίσκοπος Ῥώμης φερόμενος (ὑπὸ τοῦ Εἰρηναίου), μετὰ τὸν θάνατον τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων (64), εἶναι ὁ Λίνος (πρβλ. HARNACK, Mission⁴ σ. 818), ὅστις ταυτίζεται πρὸς ἐν Β. Τιμ. 4, 21 μνημονεόμενον ὑπὸ τοῦ Παύλου (πρβλ. Β. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, Εἰσαγ. εἰς τὴν Κ. Δ., σ. 27). Ὁ Λίνος, πιστεύω, ὅτι ἦτο ὁ εἷς τῶν πρεσβυτέρων, «ὁ» κατ' ἐξοχὴν πρεσβύτερος, ὃ μετὰ τὸν θάνατον τῶν Ἀποστόλων «προεστὴς» (ὃ ὄρος παρὰ Ἰουστίνῳ τῷ Ἀπολογητῇ), τῆς ἐν Ῥώμῃ Ἐκκλησίας κατὰ τὸν ἀρχαῖον τοῦ Εἰρηναίου κατάλογον, ἀπὸ τοῦ 64 μέχρι τοῦ 76 (αἱ χρονολογίαι εἶναι πιθαναί, διδόμεναι κατὰ τὸ τέλος τοῦ β' αἰῶνος ἐν Ῥώμῃ, κατὰ HARNACK, ἐνθ. ἀνωτ., ὑποσημειώσεις). Περὶ αὐτοῦ σημειοῦται ἐν τῷ Liber Pontificalis «patre Herculano, natione Italus regionis Tusciae». Οὐδεμίαν ἔχω ἀμφιβολίαν, ὅτι μέχρι τέλους ἢ καὶ μέχρι καὶ πέραν τῶν μέσων, τοῦλάχιστον, τοῦ β' αἰῶνος οὐδεὶς τῶν

συμφώνως πρὸς τὴν συνήθειαν τὴν εἰσαχθεῖσαν εἰς Ἐφεσον καὶ Φιλίππους, ὀνομάζονται δευτερευόντως (ἐχρησιμοποιήθη ἐκ τῆς Π. Δ. ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος τὸ κεφ. 60, 17 τοῦ Ἡσαίου, ἄγνωστον ἐκ ποίας ἐλληνικῆς μεταφράσεως, οὐχὶ πάντως τῶν Ο΄) καὶ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι¹. Τὸ ὅτι ὁ ὅρος «Πρεσβύτεροι» ἢ «οἱ Πρεσβύτεροι» ἦτο ὁ ἐπικρατέστερος ἐν Ρώμῃ καὶ Κορίνθῳ ἀσφαλῶς ἰκανὸν χρόνον πρὸ τοῦ 96 καὶ πιθανώτατα εὐθὺς μετὰ τὸ 64 (ἐνταῦθα δὲν ἀσχολοῦμαι ἐν ποίᾳ τῶν τριῶν ἱερατικῶν ἐνοπιῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν τῇ ἀνακοινώσει, ἔκδοσις 2α, 1959, σ. 35) ἐπιβεβαιοῦται τόσον ἀπὸ τὴν Β΄ Κλήμεντος (πρὸ τῶν μέσων τοῦ Β΄ αἰῶνος) καὶ τὸν Ποιμένα τοῦ Ἐρμά Σημειωτέον, ὅτι ἐν τῇ Β΄ Κλήμεντος ἔχομεν μόνον τὸν ὅρον «οἱ Πρεσβύτεροι».

Ἐκκλησίαι: Ἐφέσου, Σμύρνης, Ἀντιοχείας, Συρίας καὶ Δυτ. Μ. Ἀσίας.

Καὶ ἡ Ἰωάννης γραμματεία μαρτυρεῖ περὶ τῆς εἰσαγωγῆς πρὸ τοῦ 100 εἰς τὴν Ἐφεσον τοῦ ὅρου «ὁ Πρεσβύτερος» διὰ τὸν «προσεστώτα πρεσβύτερον» (Α΄ Τιμ.). Ἡ δὲ ἐπιστολὴ τοῦ «Πολυκάρπου... Σμυρναίων» μαρτυρεῖ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν Σμύρνῃ, ὡς καὶ ἐν Δυτ. Μ. Ἀσίᾳ, τοῦ ὅρου «Πρεσβύτεροι»: «Πολύκαρπος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ Πρεσβύτεροι», ὡς ἐν τῇ διευθύνσει τῆς πρὸς Φιλιππησίους. Ἀπομένει ὅμως νὰ ἐξετασθῇ, πότε εἰσῆχθη ὁ ὅρος οἱ «Πρεσβύτεροι» εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, Συρίαν καὶ Δυτ. Μ. Ἀσίαν. Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰγνατίου δεικνύει, ὅτι ὁ ὅρος «οἱ Πρεσβύτεροι» καὶ τὸ «Πρεσβυτέριον» πρέπει νὰ εἰσῆχθησαν (ἀδιάφορον ἐν ποίᾳ ἐννοίᾳ ἐν ἐκάστη περιοχῇ καὶ εἰς ποῖον χρονικὸν σημεῖον· ταῦτα εἶναι ἐξεταστέα εἰς τὴν εὐρυτέραν πολύτομον ἔρευναν) ἰκανὸν χρόνον πρὸ τοῦ 110, ὡς δεικνύει ἡ ἐμπέδωσις των κατὰ τὸν χρόνον τῆς μεταφορᾶς τοῦ Ἰγνατίου, δεσμίου, εἰς Ρώμην, ὅτε συνέγραφεν οὗτος τὰς ἐπιστολάς του πρὸς τὰς ἐκκλησίας Ἐφέσου, Τράλλεων, Μαγνησίας, Ρωμαίων, Σμύρνης, πρὸς Πολύκαρπον καὶ τὴν ἐκκλησίαν Φιλαδελφείας (110 μ.Χ.).

Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν εἶναι, ὅτι εἰς πάσας τὰς περιοχὰς τῆς ἀνὰ τὴν Οἰκουμένην «Καθολικῆς Ἐκκλησίας» (κεφ. 8 τῆς πρὸς Σμυρναίους· πρὸ τοῦ 100 ἐπιγράτῃσις τοῦ ὅρου; καὶ μαρτύριον Πολυκάρπου 156 μ.Χ.) πρὸ τοῦ 96 διὰ τὴν Δύσιν καὶ πρὸ τοῦ 64, πιθανώτατα, (τὸ βραδύτερον) διὰ τὴν Ἀνατολήν, περιλαμβανομένης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας, ἐπεκράτησε διὰ τοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἐκκλησίας ὁ ὅρος «οἱ Πρεσβύτεροι», ἐνῶ ὁ διπλοῦς τεχνικὸς ὅρος «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι», χρησιμοποιηθεὶς κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν ἐποχὴν ἅπαξ μόνον διὰ τοὺς ἐν Φιλίπποις λειτουργοὺς, ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς δυτικὰς περιοχὰς, ἐν αἷς παρέμεινεν, ὡς δεικνύουσι τὰ κείμενα

ἐπισκόπων τῆς Ρώμης ὀνομάσθη διὰ τοῦ ὅρου «ὁ ἐπίσκοπος». Ὁ διαταγμὸς πρὸ τοῦ ὅρου τούτου, τοῦ χρησιμοποιουμένου ἐν τῇ Δύσει, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Α΄ Κλήμεντος διὰ τὸν Θεὸν κυρίως, ὡς ἐν τῇ Π. Δ., διήρκεσαν ἀσφαλῶς μέχρι τέλους τοῦ β΄ αἰῶνος, ὅτε ἀπλῶς ἀντεγράφη ὁ ἐλληνικὸς ὅρος (Episcopus).

¹ Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιχειρεῖται γραφικὴ καὶ δι' ἀποστολικῆς παραδόσεως θεμελιώσις τῆς θείῃ δικαίῳ ὑπάρξεως τοῦ Ἱερατείου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ Κλήμης θεωρεῖ ταύτην θείῳ δικαίῳ ὑφισταμένην καὶ οὐχὶ ἐκ βουλήσεως ἀνθρωπίνης.

ἀπετέλεσε πιθανῶς διὰ τὴν Ἐκκλησ. Ἀντιοχείας τὴν βᾶσιν, ὥστε μετὰ τὸ 57 νὰ εἰσαχθῆ ἢ ὀργάνωσις τῶν μονίμων λειτουργῶν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην. Παραδίδεται δὲ ὁμοφώνως, ὅτι πρῶτος «ἐπίσκοπος» τῆς Ἀντιοχείας διετέλεσεν ὁ Εὐόδιος (Εὐσεβίου, Ἐκκλησ. Ἱστορία, Γ, 22 καὶ Χρονικὸν ἀπόσπασμα Β' ἐκδ. Ἀποστ. Διακ., τόμ. 20, σ. 290)¹, ὃν διεδέχθη ὁ Ἰγνάτιος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς εἰσῆχθη — δι' οὓς λόγους ἐκθέτω ἐν τῇ ἀνακοινώσει τοῦ Μονάχου — ὁ ἀρμόζων ὄρος «ὁ ἐπίσκοπος» διὰ τὸν «προσετώτα προσβύτερον» (Α' Τιμ. καὶ Ἀπολογ. Ἰουστίνου μόνον ἢ πρώτη λέξις). Ὅθεν ἔχομεν ἐν Ἀντιοχείᾳ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 58 - 110

Εὐόδιος (58 - 68)	Ἰγνάτιος (68 - 110)	ὁ ἐπίσκοπος (πρὸ τοῦ 100)
Προσβύτεροι	Προσβύτεροι	οἱ Προσβύτεροι
Διάκονοι	Διάκονοι	Διάκονοι

Ἄτυχῶς δὲν ἔχομεν ἀσφαλεῖς χρονολογίας διὰ νὰ τοποθετήσωμεν ταῦτα χρονικῶς, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 57 - 110 ἀκριβέστερον. Αἱ μεταγενέστεραι χρονολογήσεις Εὐόδιος (53 - 68)², Ἰγνάτιος (68 - 110), πλησιάζουσι πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἡ πιθανότης, ὅτι ὁ Εὐόδιος ἀπέβη βαθμιαίως ἰθὺνον πρόσωπον μετὰ τὸ 57/58 εἶναι λογική, ἐνῶ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἔτους 53 θὰ ἔπρεπε νὰ εὕρη εὐλογόν τινα ἐξήγησιν, διότι ἐν ταῖς Πράξεσιν οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ αὐτοῦ. Ὅτι ὁ Ἰγνάτιος ἀνέλαβε τὴν θέσιν τοῦ προσετώτος προσβυτέρου μεταξὺ τῶν ἐτῶν 68 - 70 εἶναι πιθανόν.

Ὅθεν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν, ὅτι πιθανῶς μεταξὺ

¹ Ο HARNACK (Die Chronologie der altchristlichen Litteratur bis Eusebius I, 1897, σελ. 119 ἐξ. 208 ἐξ. 381 - 406, σελ. 705) ἐξετάζων τὸ ζήτημα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν (ὁ Εὐσέβιος δὲν δίδει χρονολογίας αὐτοκρατόρων ὁ δὲ Ἰούλιος ὁ Ἀφρικανός, ἔχων πρὸ αὐτοῦ κατάλογον τῶν Ἀντιοχείας Ἐπισκόπων, ἄνευ χρονολογικῶν ἐνδείξεων) κατέταξε τούτους εἰς τὸ ἐπόμενον σχῆμα, προσαρμοζόμενον πρὸς τὸ τῶν Ρωμαίων ἐπισκόπων καὶ τοὺς συγχρόνους αὐτοκράτορας τῆς Ρώμης.

Κατὰ Χρυσόστομον Παπαδόπουλον

Κλαύδιος 2/3 Πέτρος = Εὐόδιος (53 - 68)

Νέρωνος 14ον Λίνος = Ἰγνάτιος (68 - 104)

(Τραϊανός). Θάνατος τοῦ Ἰγνατίου· διάδοχός του ὁ Ἡρων.

Προβληματικά εἶναι τόσον αἱ περὶ Πέτρου ὅσον καὶ αἱ περὶ τοῦ χρόνου ἐνάρξεως τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Εὐοδίου χρονολογία τοῦ Χρυσ. Παπαδοπούλου. Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὸ ἔτος θανάτου τοῦ Ἰγνατίου ἢ τῆς συλλήψεως αὐτοῦ δὲν γνωρίζω ποῦ ἐστηρίχθη. Πάντως ἡ χρονολογία εἶναι ἐσφαλμένη, ὡς καὶ ἡ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ διαδόχου του Ἡρωνος (114).

² Ἴδε ΧΡΥΣ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΝ (1938), παρὰ Β. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ, Ἐκκλησ. Ἱστορία, ἐκδ. 2α, σελ. 800. Ὁ Χρυσ. Παπαδόπουλος ὁμοίως ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, τῇ δημοσιευθείσῃ, μετὰ θάνατόν του, τῷ 1951 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, σημειώνει, διὰ μὲν τὸν Εὐόδιον τὸ ἔτος 56, ὅπερ πλησιάζει πρὸς τὸ ὀρθόν, διὰ δὲ τὸν Ἰγνατίον τὸ ἔτος 107, ἀντὶ τοῦ γενικῶς δεκτοῦ ἔτους 110 (ALTANER, Patrologie, 1958, σ. 78).

58 και 70 θα εισηχθη εν 'Αντιοχείᾳ ἡ ὀρολογία, ὡς εἰς τὸ πολίτευμα τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 70 ἕως 80 ὁ ὀριστικὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ προεστῶτος Πρεσβυτέρου ὡς ἐπισκόπου. Ἡ ἐκ μέρους ὅμως τῶν Ἀντιοχείων εἰσαγωγή καὶ ἄμεσος ἔναρξις τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου «ὁ ἐπίσκοπος» διὰ τὸν «προεστῶτα πρεσβύτερον»¹, τὸν κατ' ἐξοχὴν μεταξὺ τῶν πρεσβυτέρων διακρινόμενον, τὸν ἐπισκοποῦντα τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῇ ἱεραποστολῇ καὶ τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ κλπ., ἐσήμανε τὴν ἀπαρχὴν τῆς παύσεως τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ ὄρου «οἱ ἐπίσκοποι» ἐν Συρίᾳ διὰ τοὺς ἀνωτέρω, ἐφ' ὅσον μάλιστα φυσικῶς ἤρξατο ἡ δημιουργία (παρ' Ἰγνατίῳ, ἐν Ἐφεσ. ΙΙΙ, Φιλ. αδελ. Χ) τοῦ πληθυντικοῦ «οἱ ἐπίσκοποι» ἐν ἄλλῃ ἐννοίᾳ: τ.ἔ. τῶν πολλῶν ἐπισκόπων, προεστῶτων τῶν Ἐκκλησιῶν, ὧν ἤρξατο διαμορφουμένη ἡ εἰδικὴ δικαιοδοσία ἐν Ἀντιοχείᾳ.

3. *Αἴγυπτος*. Ἐνθ' τοιαύτη εἶναι ἡ κυριαρχοῦσα μορφή τοῦ Ἐκκλησ. Πολιτεύματος εἰς πάσας τὰς περιοχὰς τῆς «ἀνά τὴν Οἰκουμένην» «Καθολικῆς ἐκκλησίας», ἐν τῇ «Διδαχῇ», ἣν φιλολογικῶς καὶ ἱστορικῶς εὐρίσκομεν ἐν χρήσει ἐν Αἰγύπτῳ (ἐγγραφή μεταξὺ 90 - 130)² ἔχομεν τοὺς Χαρισματούχους (Ἀποστόλους, προφήτας καὶ διδασκάλους) ὡς προέχοντας, ἀλλὰ καὶ προτροπὴν πρὸς χειροτονίαν «ἐπισκόπων καὶ διακόνων». Δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ ἐπαναληφθῶσιν ἐνταῦθα ὅσα ἐν τοῖς Πρακτικαῖς τῆς Ἀκαδημίας τοῦ ἔτ. 1957, σ. 30 ἐξ. καὶ ὅσα ἐν τῇ 2α ἐκδόσει, ἔτ. 1959, σ. 39 ἐξ. ἐγράφησαν περὶ τῆς σημασίας τοῦ τε ὄλου κειμένου καὶ τοῦ 15ου κεφαλαίου, ἐνθα ἡ ὡς ἄνω μνημονευομένη προτροπὴ πρὸς χειροτονίαν μονίμων λειτουργῶν, διότι τοῦτο θὰ ἤγγεν εἰς ἀνεπίτρεπτον ἐπανάληψιν τῶν ἡμετέρων ἀπόψεων. Δύο ὅμως σημεῖα δέον καὶ αὐθις νὰ ἐξαρθῶσι: πρῶτον μὲν, ὅτι ἡ ἐν τῇ Διδαχῇ χρησιμοποίησις τοῦ:

ἐπίσκοποι καὶ

διάκονοι

ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν ἐν τῇ Μεταποστολικῇ ἐποχῇ (80 - 140 μ.Χ.) χρῆσιν τοῦ διπλοῦ τούτου τεχνικοῦ ὄρου (terminus technicus) καὶ δεύτερον, ὅτι εἶναι δεδικοιολογημένη, ἔνεκα τῆς ἀνωτέρω διαπιστωθείσης ταυτότητος ἐν Ἐφέσῳ καὶ Φιλίπποις τοῦ:

Πρεσβύτεροι = ἐπίσκοποι

διάκονοι   διάκονοι

καὶ τῆς οἰονεῖ γραφικῆς διὰ τοῦ Παύλου καὶ τῆς Α' Κλήμεντος σημασίας τοῦ διπλοῦ τούτου ὄρου (Φιλίπ. 1, 1 καὶ Α' Κλήμ. 42 καὶ 44 ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἦσ. 60, 17), ἡ μὴ χρῆσις τοῦ ὄρου Πρεσβύτεροι. Ἐν τούτοις πρέπον εἶναι νὰ σημειώσωμεν, ὅτι καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπεκράτησεν ὁ ὄρος «πρεσβύτεροι» ἐντὸς τοῦ β' αἰῶνος³.

¹ Πρβλ. Α' Τιμ. 5, 17.

² Ἰδὲ ἡμετέρας ἐρεῦνας, τεῦχος Α' σελ. 63 ἐξ. ἀνατύπου.

³ ΧΡΥΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, σελ. 480 ἐξ.

Ἐκ τῆς βραχείας ταύτης ἐπισκοπήσεως προκύπτει τὸ ἀκριβὲς τῆς παρατηρήσεως, ὅτι εὐρισκόμεθα, τοῦτο μὲν πρὸ περιωρισμένης τοπικῆς καὶ χρονικῆς ἰσχύος τοῦ ὅρου:

«ἐπίσκοποι

καὶ

διάκονοι»

τοῦτο δὲ πρὸ τῆς τελικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ὅρου «οἱ πρεσβύτεροι» ἢ «πρεσβύτεροι» ἐν τετραπλῇ χρήσει (καθ' ἡμᾶς).

* * *

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν τούτων δεδομένων δυνάμεθα νῦν νὰ ἀπλουτεύσωμεν τὸ πρόβλημα τῶν μέχρι τινὸς αἰνιγματικῶν σημείων τῶν πηγῶν. Δὲν ἔχομεν δηλονότι ἀνάγκην νὰ παραστήσωμεν τὸ πρόβλημα τῶν ἀρχεγόνων μορφῶν τοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας ἐν ταῖς ἐκτὸς τοῦ Ἰγνατίου πηγαῖς, τ.ἔ. πρεσβύτεροι ἢ ἐπίσκοποι—διάκονοι, ἀλλὰ ἔχομεν τὸ δικαίωμα, ἀφαιροῦντες τὸ δεύτερον σχῆμα, ὡς περιωρισμένης τοπικῆς καὶ χρονικῆς ἰσχύος, νὰ παραστήσωμεν τοῦτο ἀπλούτερον διὰ τοῦ: «Πρεσβύτεροι» ἢ «οἱ πρεσβύτεροι»

(καὶ διάκονοι).

εἰδικώτερον δὲ πρόκειται περὶ ἐρμηνείας τῆς δευτέρας, καθ' ἡμᾶς, περιπτώσεως (πρβλ. περὶ τῆς φερομένης διαφορᾶς κλπ., ἐν σ. 35 τῆς Β' ἐκδόσεως) ἐν τῇ χρήσει τοῦ μονολεκτικῆς ὅρου τοῦ πριστῶντος τὸ συναμφότερον, ἦτοι «τὸν ἐπίσκοπον» μετὰ τοῦ «Πρεσβυτερίου». Ὅθεν «οἱ πρεσβύτεροι», ἄνευ οἰκσδήποτε ἄλλης ἐνδείξεως, εἶναι ὅρος πριστῶν καὶ τὰ δύο λειτουργήματα ὁμοῦ (τὸ συναμφότερον), τ.ἔ.

«τὸν προεστῶτα πρεσβύτερον»

καὶ τοὺς πρεσβυτέρους.

Οὗτος ὁμοῦ αἰνιγματικὸς μέχρι πρό τινας ὅρος ἔχει εὐτυχῶς ἀναλύσεις ἐν Ἐκκλησίᾳ καὶ Δύσει, ὡς ἐδείξαμεν εἰδικώτερον εἰς τὰς προσθήκας τῆς 2ας ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τῆς Ἀκαδημίας (σελ. 69 - 72).

Ἐκκλησία

Δύσεις

Συμπρε-	Ἰωάννης ὁ πρεσβύτερος	Πολύκαρπος	Κλήμης	ἢ
σβύτερος	οἱ πρεσβύτεροι	καὶ οἱ σὺν	Πρεσβύτεροι :	Οἱ πρεσβύτεροι-
(Α' Πέτρου)	(καὶ διάκονοι)	αὐτῷ Πρε-	Προϊστάμενοι :	ἢ ἐπίσκοποι
		σβύτεροι	Ἐκκλησίας :	ἦτοι διὰ τὸ
		(διάκονοι)	(διάκονοι)	: συναμφότερον

Ἡ δημιουργία τοῦ ὅρου συμπρεσβύτερος καὶ οὐχὶ συνεπίσκοπος εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς τε ὑπάρξεως στενωτάτου δεσμοῦ ἐπισκόπου μετὰ τοῦ πρεσβυτερίου ἐν τῇ

διαποιμάνσει τῆς τοπικῆς ἐκκλησίας, τοῦτο δὲ τῆς χρήσεως τοῦ κοινοῦ ὄρου ὁ Πρεσβύτερος¹, οἱ Πρεσβύτεροι δι' ἀμφοτέρα τὰ λειτουργήματα, ἤτοι πρὶν ἢ καθιερωθῆ ὁ ὄρος «ὁ ἐπίσκοπος» διὰ «τὸν προεστῶτα πρεσβύτερον» τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο συνέβη, ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ πρὸ τοῦ 100 (Ιγνάτιος), ἐν δὲ τῇ Δύσει περὶ τὸ 200 μ.Χ. ἢ ὀλίγον πρότερον.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Frage nach der zeitlichen und örtlichen Beschränkung, im Gebrauch des terminus technicus «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» in der Urkirche (I. bis Mitte des II. Jahrhunderts), wird hier zum ersten Mal in der Geschichte der Forschung der Kirchenverfassung des Urchristentums klar, als These gestellt und auf Grund der Quellen bewiesen. Denn nur 2 Schriften von den 24, eine des apostolischen (an die Philip.) und eine des nachapostolischen Zeitalters (die Didache, in Ägypten, zwischen 90-130 entstanden), haben diesen terminus allein, während die anderen (22) Quellen, entweder sie beide termini technici d.h.

οἱ πρεσβύτεροι und zugleich ἐπίσκοποι <καὶ διάκονοι> oder den terminus «οἱ πρεσβύτεροι», allein (seltener) haben.

Die zeitlich—örtliche Beschränkung im Gebrauch, des, den zweiten Rollen spielenden, doppelten terminus technicus, für den gesamten Klerus, nur im Westen (niemals östlich von Ephesus, sondern westlich, in Ephesus, Philippi, Kreta, Korinth, Rom) wird hier zum ersten Mal durch die, bis ins einzelne gehende Forschung der Geschichte der Ausbreitung des Amtes «der Presbyter» in den Kirchen von Jerusalem bis Rom (34-156) nachgewiesen. Diese Presbyter wurden zum ersten Mal in Ephesus zwischen 51-54 als Episkopen bezeichnet, und sodann gab es im Westen das Schema «πρεσβύτεροι—ἐπίσκοποι» was über 100 Jahre gegolten hat, obwohl die Amtsbezeichnung «οἱ πρεσβύτεροι» häufiger im Alltagsgebrauch galt. Durch diese Untersuchung wird auch das Problem der Erscheinungsformen der Ämter der Urkirchen vereinfacht. Diese Vereinfachung wird möglich, weil wir das Recht haben den zeitlich und örtlich beschränkten terminus technicus von der Darstellung des Problems

Φίλιπποι (60)	Φίλιπποι (110)
ἐπίσκοποι	πρεσβύτεροι
διάκονοι	(διάκονοι)

¹ Ἐκ τούτου προήλθεν ἡ 4η χρῆσις τοῦ ὄρου «οἱ πρεσβύτεροι» διὰ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ρώμης (σελ. 35/6 τῆς 2ας ἐκδόσεως).

zu streichen. Dadurch bleibt nur der rätselhafte terminus technicus der Amtsbezeichnung «οἱ πρεσβύτεροι» zu erklären, was schon im Communication in Jahre 1956 geschehen ist. Der vierfache Gebrauch und vor allen Dingen die Analyse des Schemas: «die Presbyter» durch folgende Schemata:

Ἰωάννης ὁ πρεσβύτερος	Πολύκαρπος καὶ οἱ
συμπρεσβύτερος	σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι
οἱ πρεσβύτεροι	
ὁ πρεσβύτερος	Κλήμης
καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι	καὶ οἱ πρεσβύτεροι
	οἱ προϊστάμενοι τῆς ἐκκλησίας
	d.h. mit ein Wort
	οἱ πρεσβύτεροι

die in den Quellen vorhanden sind, beweisen die Wichtigkeit der Beobachtung, dass es eine zeitlich—örtliche Beschränkung im Gebrauch des doppelten terminus technicus «οἱ ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι» gibt.—Dagegen hat sich das Amt der Kirchen mit dem terminus technicus «οἱ πρεσβύτεροι» von Osten nach Westen (in vierfachem Gebrauch) ausgebreitet und ist zur Herrschaft gelangt. Man muss aber hinzufügen, dass, während die Urkirche von Antiochia schon vor 100 den terminus technicus «ὁ ἐπίσκοπος» für den vorstehenden Presbyter der Ortskirche einführte, wurden im Westen die älteren Sitten: das Bischofsamt und die Presbyter durch das Wort «οἱ πρεσβύτεροι» und den Bischof nur mit seinem Namen oder mit der Amtsbezeichnung «ὁ πρεσβύτερος» bis zum Ende des II. Jahrhunderts zu bezeichnen, beibehalten.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ

1. ΓΕΡ. Ι. ΚΟΝΙΑΔΗ, Νέαι ἔρευναι πρὸς λύσιν τῶν προβλημάτων τῶν Πηγῶν τοῦ Ἐκκλησ. Πολιτεύματος τοῦ ἀρχικοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ λειτουργοὶ καὶ τὰ λειτουργήματα (34 - 156 μ.Χ.). Τόμος Α'. Εἰσαγωγή' τεῦχ. 1ον. Αἱ νέαι φιλολογικοῖστορικαὶ θέσεις καὶ αἱ πηγαί, 1956. Τεῦχ. 2ον Κατάταξις τῶν πηγῶν. Σχέσις τῶν περιοχῶν καὶ ἱστορικὰ χάρματα.— Τόμ. Γ'. τεῦχ. 2ον. Περίληψις πορισμάτων.
2. — Ἡ φερομένη διαφορὰ μορφῶν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἐν τῷ ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ (34 - 156 μ.Χ.). Πορίσματα ἐρεύνης. (Πρακτ. Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν, τόμ. 32 (1957), σ. 17 - 51. [Περίληψις ἐν Zeitschr. f. Savigny Stiftung, ἔτ. 1958, σ. 337 - 42 (γερμαν.) καὶ ἐν Θεολογία, τόμ. ΚΗ' (1957) σ. 346 - 53 (γαλλ.)]. — Ἐκδ. Β' συμπληρωμένη καὶ βελτιωμένη. Ἐν Ἀθήναις 1959, σελ. 66.
3. — Ἡ σπουδαιότης τῶν περὶ τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας ἐρευνῶν καὶ διὰ τὴν Οἰκουμενικὴν κίνησιν (μετὰ στοιχείων τῆς λύσεως). (Τιμητικὸς τόμος Ἀμ. Ἀλιβιζάτου. Ἐν Ἀθήναις 1957, σελ. 189 - 209.

4. ΓΕΡ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, Warum die Urkirche von Antiochia den «προεστῶτα προεσβύτερον» als «ἐπίσκοπον» bezeichnete. [Ἀνακοίνωσις ἐν Μονάχῳ. Ὑπὸ δημοσίευσιν ἐν τῷ περιοδ. Münchener Theolog. Zeitschrift].
5. Μ. SCHMAUS, Dogmatik III, 1. [Σημαντικὸν ἔργον καὶ διὰ τὴν πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ θέματος «Ἐκκλησία»].

*

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Σωκρ. Κουγέας, ἀνακοινῶν τὴν ἀνωτέρω ἐργασίαν, εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ συνάδελφος, καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, κ. Γεράσιμ. Κονιδάρης, ἀσχολούμενος ἀπὸ πολλοῦ περὶ τὴν ἔρευναν τῶν ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς ἀρχηγόπου Ἐκκλησίας διαφόρων λειτουργικῶν μορφῶν, εἶχεν ἀνακοινώσει αὐτοπροσώπως πρὸ πενταετίας εἰς τὴν Ἀκαδημίαν πραγματείαν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ προβλήματος τούτου, ἣτις ἐδημοσιεῦθη εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ ἔτους 1957 (σελ. 17 - 45) μετὰ ὀκτασέλιδον περίληψιν εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν. Ἡ πραγματεία ἐκείνη τοῦ κ. Κονιδάρη ἔτυχεν εὐμενῶν κρίσεων εἰς τοὺς διεθνεῖς κύκλους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ὡς δεικνύει, πλὴν ἄλλων, καὶ ἡ πεντασέλιδος γερμανικὴ περίληψις, ἡ δημοσιευθεῖσα εἰς τὸ περίφημον περιοδικόν: *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte*, τοῦ ἔτους 1958, *Kanonische Abteilung*.

Εἰς τὴν πραγματείαν ἐκείνην ἐξητάζετο ἡ φερομένη διαφορὰ τῶν μορφῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἐν τῷ ἀρχικῷ Χριστιανισμῷ κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας, αἱ πηγαὶ καὶ αἱ διαφοραὶ περὶ τὴν ἐρμηνεῖαν αὐτῶν, ὡς πρὸς τοὺς ὄρους ἐπίσκοποι, προεσβύτεροι, διάκονοι (καὶ συμπροεσβύτερος) καὶ ἡ χορηγία τῶν βαθμῶν τούτων εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀύσεως, ἡ ἔννοια τοῦ κατὰ πληθυντικὸν ἀριθμὸν ἐπίσκοποι καὶ τοῦ καθ' ἑνικὸν ἐπίσκοπος φερομένου ὄρου, καὶ ἡ σημασία τούτων διὰ τὴν συλλογικὴν ἢ τὴν μοναρχικὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας, ἐν συμπεράσματι δέ, ὅτι ἐπιβληθέντος τοῦ ὄρου ὁ ἐπίσκοπος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀντιοχείας, ἐπεξετάθη οὗτος καὶ εἰς τὴν Ἀύσιν. Ἀπεδείκνυε δὲ ὅτι τοῦ ὄρου προεσβύτεροι ἐγίνετο τετραπλῆ χορηγία.

Εἰς τὴν κατατιθεμένην σήμερον μελέτην, ἣτις ἀποτελεῖ συμπλήρωμα τῆς πρώτης, ὁ κ. Κονιδάρης πραγματεύεται μίαν σημαντικὴν, ὡς τὴν χαρακτηρίζει, λεπτομέρειαν, ἀφορῶσαν εἰς τὴν παράστασιν καὶ ἀπλούστευσιν τοῦ προβλήματος τῆς μορφῆς τοῦ Πολιτεύματος τῆς ἀρχηγόπου Ἐκκλησίας. Διὰ τῆς μελέτης ταύτης τίθεται, κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ συγγραφέως, τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐρεύνη τοῦ προβλήματος σαφῶς ζήτημα τοπικοῦ καὶ χρονικοῦ περιορισμοῦ ἐν τῇ χρήσει τοῦ διπλοῦ τεχνικοῦ ὄρου «ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι», δι' οὗ παρίσταται ὁ ὅλος κλήρος ἐν ταῖς

περιοχαῖς δυτικῶς τῆς Ἐφέσου, ἐν αἷς ὅμως ταχέως εἰσῆλθε καὶ καθιερώθη καὶ ἐκυριόρχησεν ὡς πρωτεύων ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατήσας ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀποστόλων, ὄρος «πρεσβύτεροι» ἢ «οἱ πρεσβύτεροι», οὕτως ἢ τετραπλῆ χρῆσις εἶχεν ἀποδειχθῆ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ 1956.

Ἐν τῇ σήμερον ἀνακοινουμένη μελέτῃ, ἐκτιθεμένης συντόμως τῆς ἱστορίας τοῦ ζητήματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν, ὑποσηρίζεται, ὅτι ὄντως εἶναι περιορισμένη τοπικῶς καὶ χρονικῶς ἡ χρῆσις τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου. Ὁ συγγραφεύς, ἀναφέρων ὠρισμένα κείμενα τῆς Ἀποστολικῆς καὶ Μεταποστολικῆς ἐποχῆς καὶ ἀναλύων τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἀπὸ φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς πλευρᾶς, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς ἐν πολλοῖς ἀνιγματοῦδεις τούτους ὄρους καὶ διὰ παραθέσεως παραλλήλων σχημάτων, πινάκων καὶ παραπομπῶν, ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ἐδημιουργήθη κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας ὁ ὄρος «συνεπίσκοπος», ἀλλὰ μόνον ὁ ὄρος «συμπρεσβύτερος». Τὸν στενὸν δεσμὸν ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτερίου παρίστα ἡ παλαιότερα γενεά, ἐν μὲν τῇ Δύσει συχνότερον καὶ ἐπὶ μακρότερον χρόνον διὰ τοῦ μονολεκτικῆς ὄρου «οἱ πρεσβύτεροι», ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ μόνον ἐπ' ὀλίγον καὶ εἰς τινὰς περιοχὰς τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐν τῇ Δύσει ὅμως ἐχρησιμοποιήθη παραλλήλως ὡς δευτερεύων ὄρος καὶ ὁ ὄρος «οἱ ἐπίσκοποι». Παρακολουθῶν ὁ συγγραφεὺς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ὄρων χρονολογικῶς καὶ κατὰ περιοχὰς, συνάγει, ὅτι εἰς τὰς δυτικῶς τῆς Ἐφέσου περιοχὰς ἴσχυσαν ἐπὶ 100ετιᾶν περίπου (60-150) οἱ ὄροι «οἱ Πρεσβύτεροι» καὶ «Ἐπίσκοποι», παριστῶντες τὸ «συναμφότερον», ἥτοι τὸν ἐπίσκοπον, μὴ χαρακτηριζόμενον εἰσέτι διὰ τοῦ ὄρου τούτου, καὶ τὸ πρεσβυτεριον ταυτοχρόνως.

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ γίνω κουραστικὸς μὲ τὴν ἀνάγνωσιν λεπτομερειῶν. Ἡ παράθεσις ὄρων καὶ παραδειγμάτων καὶ οἱ κατὰ μαθηματικὴν οἰονεὶ μέθοδον ἀποδεικτικοὶ συλλογισμοὶ τοῦ συγγραφέως παραλείπονται ὡς δυσπαρακολούθητοι εἰς ἀκρόασιν. Ἄς ἀναμείνωμεν λοιπὸν τὴν εἰς τὰ Πρακτικὰ δημοσίευσιν καὶ ἀνάγνωσιν τῆς ξηρᾶς μὲν ἀλλ' ἀξιολόγου ἐπιστημονικῆς ἐργασίας.